

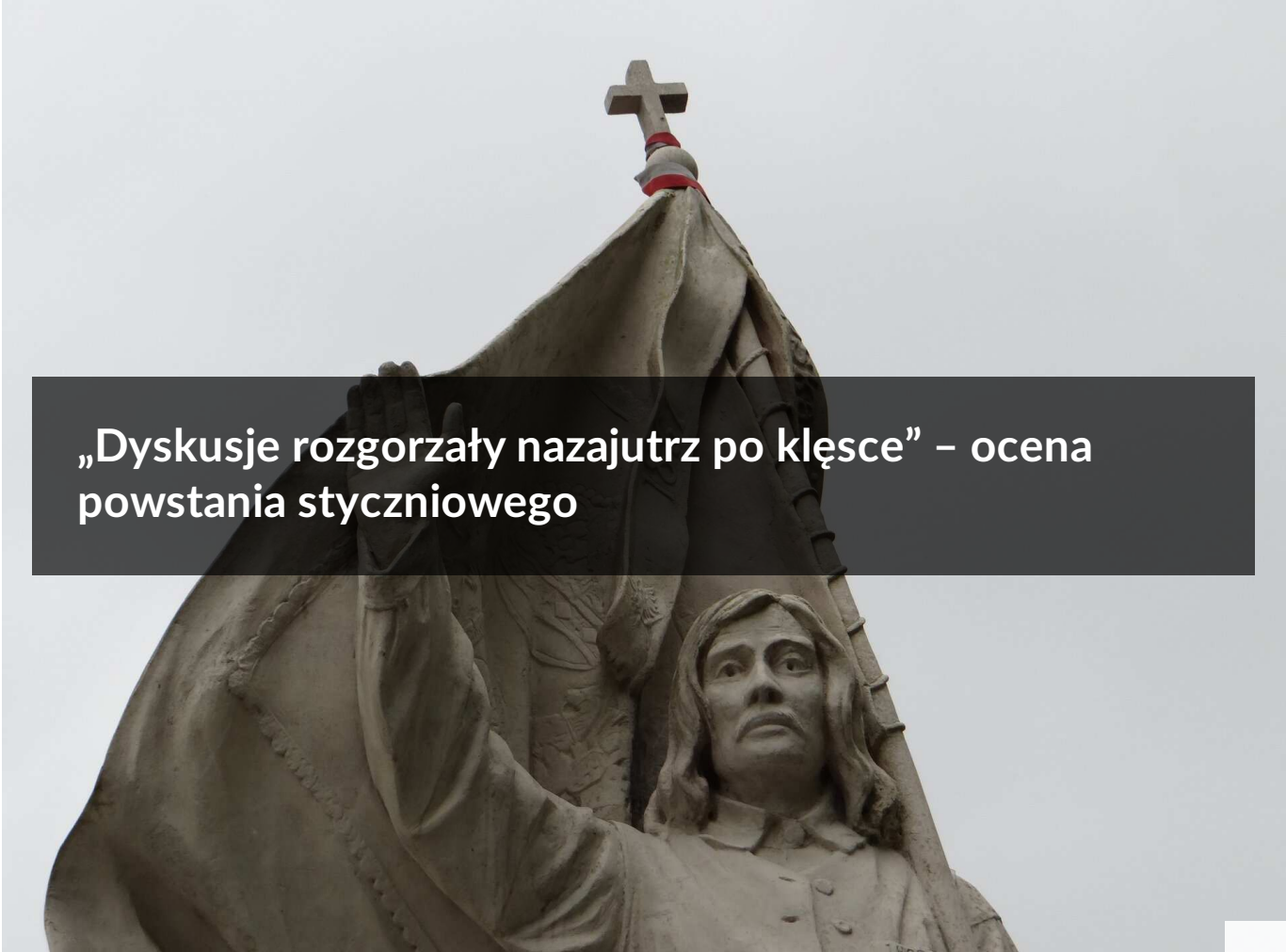
„Dyskusje rozgorzały nazajutrz po klęsce” – ocena powstania styczniowego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Michał Klimecki, *Nowe spojrzenie na polskie powstania narodowe*, [w:] *Niepodległość i Pamięć*, 2015, s. 399.
- Źródło: Janina Kulczycka Saloni, *Pozytywizm*, Warszawa 1971, s. 12.
- Źródło: Grażyna Borkowska, *Pozytywiści i inni*, Warszawa 1999, s. 32.
- Źródło: Bolesław Prus, *Listy*, Warszawa 1959, s. 28.
- Źródło: Aleksander Świętochowski, *Nasze drogi polityczne*, [w:] *Przegląd Tygodniowy*, t. 27, 1876.
- Źródło: Bolesław Prus, *Kronika tygodniowa*, [w:] *Kroniki*, t. 9, oprac. Z. Przybyła, Warszawa 1974, s. 139.
- Źródło: Eliza Orzeszkowa, *Listy zebrane*, oprac. E. Jankowski, Wrocław 1954, s. 68.

- Źródło: Maria Konopnicka, *Zakończenie*, [w:] tejże, *Śpiewnik historyczny*, Warszawa 1979, s. 24.
- Źródło: Adam Asnyk, *W dwudziestopięcioletnią rocznicę powstania 1863 roku*. [źródło: <https://literat.ug.edu.pl/asnyk/085.htm>].
- Źródło: Bolesław Prus, *Omyłka*, Warszawa 2001, s. 14.
- Źródło: Maria Jolanta Olszewska, *Etos obowiązku i poświęcenia. Powstanie styczniowe w twórczości Marii Konopnickiej*, [w:] *Niepodległość i Pamięć*, 2018, s. 51.

„Dyskusje rozgorzały nazajutrz po klęsce” – ocena powstania styczniowego

Dziesiątki tysięcy poległych w czasie walk, kilkanaście tysięcy straconych przez Rosjan. Niemal czterdzieści tysięcy Polaków w wyniku represji zesłano na Syberię. Królestwu Polskiemu przemianowanemu na Kraj Nadwiślański odebrano autonomię – został zniesiony budżet, w 1886 roku zamknięto Bank Polski, następnie Szkołę Główną Warszawską. Setkom polskich miast władze rosyjskie odebrały prawa miejskie, co doprowadziło do ich upadku. Zaborca zlikwidował katolickie klasztory, skonfiskował około 1600 polskich majątków, a na te pozostające w rękach Polaków nałożył olbrzymie [kontrybucje](#). Na ziemiach polskich rozpoczął się okres zintensyfikowanej rusyfikacji.

Klęska powstania styczniowego była dla Polaków traktujących ten narodowyzwoleniczy zryw w kategoriach manifestacji uczuć patriotycznych doświadczeniem skrajnie trudnym. Musieli zweryfikować romantyczną legendę, na której sami się wychowali, dokonać oceny narodowej [irredenty](#) i jej konsekwencji. „Dyskusje rozgorzały nazajutrz po klęsce” – pisał o upadku powstania historyk Stefan Kieniewicz.

Twoje cele

- Poznasz przyczyny oraz konsekwencje wybuchu powstania styczniowego.
- Wyjaśnisz, jak zmieniała się ocena powstania styczniowego w literaturze polskiej.
- Przeanalizujesz wybrane teksty literackie, zwracając uwagę na ocenę powstania przez poszczególnych autorów.

Przeczytaj

Aleksander Sochaczewski, *Branka Polaków do armii rosyjskiej*, 1863

Choć wśród najważniejszych bezpośrednich przyczyn wybuchu powstania wymienia się ogłoszoną przez Rosjan brankę – przymusowy pobór do wojska na terenie Królestwa Polskiego, to myśl o zrywie niepodległościowym dojrzewała w Polakach od dawna.

Źródło: Aleksander Sochaczewski, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Powstanie styczniowe rozpoczęło się 22 stycznia 1863 roku. W polskim społeczeństwie dorosło pokolenie, które nie przeżyło klęski powstania listopadowego i czuło się odpowiedzialne za przyszłość ojczyzny. Szczery patriotyzm połączony z głęboką religijnością jednoczył ziemiaństwo, inteligencję i część chłopów. Powstanie objęło tereny Królestwa Polskiego, z czasem rozszerzyło się na Litwę, gubernię kijowską i wołyńską (część wschodnich kresów dawnej Rzeczypospolitej).

Ocena powstania styczniowego od samego początku budziła wśród Polaków skrajne emocje. Z jednej strony zryw zakończył się klęską militarną, a całe społeczeństwo stanęło przed niezwykle trudnym zadaniem. Janina Kulczycka-Saloni przedstawiła tę sytuację następująco:

Janina Kulczycka Saloni

” *Pozytywizm*

[...] nie dać się zniszczyć biologicznie, ratując społecznym wysiłkiem wszystkich, którym zagrażały bezpośrednio skutki represji powstaniowych, np. rodziny, a szczególnie dzieci powstańców. Nie dać się wynarodowić, uratować polską kulturę [...] w sytuacji klęski totalnej, depresji całego społeczeństwa.

Źródło: Janina Kulczycka Saloni, *Pozytywizm*, Warszawa 1971, s. 12.

Bolesław Prus (1845–1912)

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Z drugiej strony powstanie umocniło świadomość narodową, wpłynęło na dążenia niepodległościowe kolejnych pokoleń.

Doświadczenia z okresu narodowej [irredenty](#) miały wpływ na twórczość młodych pozytywistów, przede wszystkim Elizy Orzeszkowej, Aleksandra Świętochowskiego i Bolesława Prusa. Pojawiały się w utworach Marii Konopnickiej i Adama Asnyka, poruszyły także świadomość patriotyczną twórców poprzedniej generacji - Józefa Ignacego Kraszewskiego i Wincentego Pola. Jak zauważa Maria Jolanta Olszewska:

Maria Jolanta Olszewska

” ***Etos obowiązku i poświęcenia. Powstanie styczniowe w twórczości Marii Konopnickiej***

Początkowo, kiedy wydarzenia roku 1863 stanowiły jeszcze nie tak odległą, bolesną rzeczywistość, uczestnicy powstania, uznając je za sprawę osobistą i pokoleniową, sami prowadzili z nim wielki rozrachunek, z perspektywy klęski i traumy. [...] budowali jego czarną legendę, widząc w nim narodowe samobójstwo, klęskę ściągniętą na cały naród.

Źródło: Maria Jolanta Olszewska, *Etos obowiązku i poświęcenia. Powstanie styczniowe w twórczości Marii Konopnickiej*, [w:] *Niepodległość i Pamięć*, 2018, s. 51.

Postawę skrajnie krytyczną wobec wydarzeń z roku 1863 prezentowali tzw. stańczycy – grupa konserwatystów krakowskich skupionych wokół „Przeglądu Polskiego”, którą tworzyli: Stanisław Koźmian, Józef Szujski, Stanisław Tarnowski, Ludwik Wodzicki. W 1869 roku opublikowali oni *Tekę Stańczyka* – anonimowy [pamflet](#) krytykujący głupotę, snobizm, powierzchowność polskich obyczajów społeczno-politycznych. Stańczycy odrzucili idee niepodległościowe, manifestowali swoją lojalność wobec władz zaborczych, zdecydowanie potępiali zryw niepodległościowy. Przyczyn upadku Polski dopatrywali się przede wszystkim w braku silnej, autorytarnej władzy. Negatywnie powstanie styczniowe oceniali także przedstawiciele tzw. [pozytywizmu warszawskiego](#). Jak zauważa Grażyna Borkowska:

” Grażyna Borkowska

Pozytywiści i inni

Oni, w odróżnieniu od [...] Kraszewskiego, a wcześniej Mickiewicza i Słowackiego, wzięli udział w walce, lecząc się skutecznie z patriotycznych uniesień. Nigdy nie dali sobie wmówić, że starcie garstki powstańców z regularną armią potężnego cesarstwa ma jakikolwiek sens, może symboliczny. Nie widzieli tego sensu, nie widzieli tego, co widzieli inni. Z wielkiego romantycznego dziedzictwa przyswoili sobie jedno: że pisarz może kształtować

opinię publiczną. Postanowili to wykorzystać, oczywiście po swoimu.

Źródło: Grażyna Borkowska, *Pozytywiści i inni*, Warszawa 1999, s. 32.

Bolesław Prus (wówczas jeszcze jako Aleksander Głowacki) wyruszył do powstania, mając szesnaście lat. Ranny w jednej z potyczek, został wzięty do niewoli i osadzony w rosyjskim więzieniu. Już nigdy nie powrócił do pełnego zdrowia, odebrano mu tytuł szlachecki. Po latach, w liście do przyjaciela Mścisława Godlewskiego, pisał:

” Bolesław Prus

Listy

[...] ja, dawny ja, pochowany jestem razem z nadziejami moimi pod Białką, skąd drugi ja wyniósł dwumiesięczne szaleństwo, zwątpienie w tego rodzaju zabawy i kalectwo [...]. Krótko zakończę: mam rozklekotaną głowę, częste mdłości, ataki krwi do mózgu itp. – to dała mi przeszłość.

Źródło: Bolesław Prus, *Listy*, Warszawa 1959, s. 28.

Prus zrywał z romantycznymi koncepcjami politycznymi, potępiał teorie uznające wojnę za sposób regulowania sporów między- i wewnątrzpaństwowych. Przeciwstawiał się romantycznemu kultowi Polaka – żołnierza, spiskowca, „rozlewającego hojnie swą krew po wszystkich polach bitew”¹.

Chciał organizować społeczeństwo zgodnie z zasadami naukowymi. Z doświadczeniami powstańczymi rozprawiał się w *Lalce* oraz *Omyłce*.

Podobne poglądy reprezentował Aleksander Świętochowski, który przekonywał w „Przeglądzie Tygodniowym”:

” Aleksander Świętochowski

Nasze drogi polityczne

Jeżeli bohaterstwo śmierci jest do zupełności cnot narodowych potrzebnym, to je już posiadamy: teraz trzeba postarać się o inne, mniej poetyczne, ale korzystniejsze, o bohaterstwo umiejętnego życia.

Źródło: Aleksander Świętochowski, *Nasze drogi polityczne*, [w:] *Przegląd Tygodniowy*, t. 27, 1876.

Krytyka powstania stała się dla pozytywistów, takich jak Prus i Świętochowski, ostateczną rozprawą z romantycznymi ideałami młodości, w których dostrzegli „truciznę, która ich zniszczyła i która tym samym zniszczeniem groziła następnemu pokoleniu”².

Pozytywiści warszawscy rozprawiali się z romantyczną literaturą, która w ich opinii warunkowała sposób postrzegania patriotyzmu przez Polaków i pośrednio wpłynęła na wybuch narodowych powstań. Za szczególnie szkodliwy uważali romantyczny patriotyzm historyczny, któremu przeciwstawiali patriotyzm czynny. Prus pisał:

” Boleśław Prus

Kronika tygodniowa

Historyczny patriotyzm z przyjemnością rozmyśla o tych czasach, kiedy Bolesław Wielki wbijał graniczne słupy na Elbie i Odrze i pracowicie wyszukuje, że Berlin powstał na ziemiach słowiańskich, bieżący zaś patriotyzm z przerażeniem odkrywa, że Niemcy od czasów Bolesława zbliżyli się już do środka Wisły, radby przynajmniej zahamować ich dalszy pochód i kolonizację na ostatnich skrawkach ziemi. Jeden – lubuje się widokiem bogatych [delii](#) na obrazach Matejki, drugi chciałby rzeczywistych, nie zaś malowanych mieszkańców tego kraju zaopatrzyć w buty i całe [oponcze](#). [...] Jeden, zgodnie z historią ogarnia swoimi sympatiami nieliczną klasę ludzi zamożnych i oświeconych: drugi chciałby je rozciągnąć na miliony ubogich i nieoświeconych, bez których nie ma narodu, tylko nietrwałe kasty [...].

Źródło: Boleśław Prus, *Kronika tygodniowa*, [w:] *Kroniki*, t. 9, oprac. Z. Przybyła, Warszawa 1974, s. 139.

Zmianę w sposobie oceny powstania styczniowego przyniósł dystans czasowy – czarna legenda zrywu zaczęła ewoluować w legendę złotą, opartą na przekonaniu o moralnej racji Polaków podejmujących bohaterską, choć skazaną na przegraną walkę o wolność ojczyzny.

Józef Ignacy Kraszewski w swoich utworach, takich jak *Dziecię Starego Miasta* czy *Szpieg*, podkreślał heroiczną ofiarność powstańców, analizował stosunki polsko-rosyjskie, gloryfikował w duchu romantycznym mesjanistyczne idee odrodzenia narodowego poprzez ofiarę krwi. Tę samą drogę wybrała Eliza Orzeszkowa, która postrzegała powstanie jako najważniejsze życiowe doświadczenie, czynnik sprawczy własnego pisarstwa, moment historyczny, który zdeterminował ostatecznie jej osobowość twórczą. Pisała:

” Eliza Orzeszkowa

Listy zebrane

Bez gorących porywów, bez pragnienia walki i ofiar, bez szalonej nawet miłości i odwagi w tak tragicznych i rozpaczliwych warunkach życie

zachowanym ani sprawiedliwość obronioną być nie może. [...]

Widziałam, słyszałam, że znieważano te mogiły, które samotne i zapomniane wznoszą się w głębi naszych lasów lub na krańcach północnej Azji, że ostrą różgą rozumu karcono spoczywających w nich szaleńców, że śliną pośmiewiska i złorzeczenia rzucono w ich zwyciężone oblicze. Dla mnie oni są świętymi i tym świętszymi, że nikt im glorii na czoła nie włożył; ja ich czczę [...].

Eliza Orzeszkowa, 1905 (pocztówka)

W mitologizacji i sakralizacji powstania styczniowego Orzeszkowa widziała nie tylko sposób na oddanie hołdu poległym bohaterom, ale także możliwość dawania nadziei zniewolonemu narodowi. Potępiała krytyków powstania i ugodowców chcących w jakikolwiek sposób pertraktować z zaborcą.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Kwestie dotyczące oceny powstania styczniowego powracały w polskiej literaturze i publicystyce regularnie do wybuchu I wojny światowej. Ostatnia narodowa irredenta stała się istotnym elementem pamięci zbiorowej, z jednej strony wpływając na sposób postrzegania przeszłości, z drugiej – warunkując wyobrażenia Polaków dotyczące przyszłości.

Słownik

irredenta

(wł. niewyzwolona ziemia) 1. dążenie do wyzwolenia narodowego, do niepodległości;
2. ruch polityczny we Włoszech w XIX wieku dążący do zjednoczenia wszystkich ziem zamieszkałych przez ludność włoską

kontrybucja

(łac. *contributio* – zbieranie, rozdzielanie, składka) – danina pieniężna narzucona przez państwo zwycięskie w traktacie pokojowym państwu pokonanemu lub nakładana przez władze okupacyjne na ludność kraju okupowanego w czasie wojny, mająca charakter represyjny

pamflet

utwór publicystyczny lub literacki, często anonimowy, mający charakter demaskatorskiej i zwykle ośmieszającej krytyki znanej osoby, środowiska społecznego czy instytucji

pozytywizm warszawski

ruch umysłowy i społeczny zainicjowany przez absolwentów oraz wykładowców działającej w latach 1862–1869 Szkoły Głównej Warszawskiej, który ukształtował się po upadku powstania styczniowego; jego propagatorzy (m.in. Aleksander Świętochowski, Bolesław Prus, Piotr Chmielowski, Wacław Spasowicz) przeciwstawiali romantycznej idei walki zbrojnej realizm polityczny, postulując

tymczasowe pogodzenie się z utratą niepodległości; pozytywiści warszawscy propagowali program wszechstronnego ekonomicznego oraz kulturalnego rozwoju społeczeństwa (praca organiczna) oraz upowszechnianie oświaty, zwłaszcza wśród najniższych klas społecznych (praca u podstaw) – popierali tworzenie polskich przedsiębiorstw, stowarzyszeń, instytucji kulturalnych oraz naukowych; literaturze pozytywiści warszawscy wyznaczali przede wszystkim cele społeczno-wychowawcze

Szkoła Główna Warszawska

uczelnia powołana do życia w 1862 roku przez Aleksandra Wielopolskiego na mocy ukazu cara Aleksandra II w miejsce zlikwidowanego w 1831 roku przez władze rosyjskie Uniwersytetu Warszawskiego, Szkoła składała się z czterech wydziałów: Prawa i Administracji, Filologiczno-Historycznego, Matematyczno-Fizycznego i Lekarskiego, zajęcia odbywały się w języku polskim, uczelnia została zamknięta w 1869 roku w ramach represji po powstaniu styczniowym

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem profesor Ewy Paczoskiej. Wyjaśnij, jak klęska powstania wpłynęła na warszawskich pozytywistów. Opisz wymiar symboliczny i praktyczny.

Trwa wczytywanie danych...

„Dyskusje rozgorzały nazajutrz po klęsce” –
ocena powstania styczniowego

Muzyka: Phillip Mariani, Ancient Documentary Background Drone, Licencja: Audiojungle

Źródła: domeny publiczne

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RyJBL8sZ0k5om>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe dotyczy oceny powstania styczniowego.

Polecenie 2

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że twórcy drugiej połowy XIX w. potrafili sformułować pozytywne wnioski na przyszłość po klęsce powstania styczniowego? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Oceń prawdziwość zdań. Zaznacz Prawda, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub Fałsz – jeśli jest fałszywe.

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Negatywne oceny powstania styczniowego były związane przede wszystkim z materialnymi i politycznymi konsekwencjami, które musieli ponieść Polacy.	☐	☐
Ocena powstania styczniowego w twórczości polskich pozytywistów zdecydowanie odbiegała od tej formułowanej przez żyjących jeszcze twórców poprzedniej generacji.	☐	☐
Pozytywiści dopatrywali się przyczyn wybuchu powstania przede wszystkim w literaturze romantycznej, wpływającej na sposób postrzegania patriotyzmu przez Polaków.	☐	☐
Apologeci powstania styczniowego zwracali uwagę, że umocniło ono poczucie narodowej przynależności wśród Polaków.	☐	☐
Mitologizację oraz sakralizację powstania styczniowego w tekstach literackich Eliza Orzeszkowa postrzegała jako sposób na dawanie nadziei pokoleniu doświadczonemu powstańczą klęską.	☐	☐
Strażnikami pamięci o powstaniu styczniowym jako bohaterskim narodowym zrywie stali się przede wszystkim tzw. stańczycy krakowscy.	☐	☐
Większość pozytywistów chcących dokonać rozrachunku z powstaniem styczniowym sięgała w swoich utworach po tzw. kostium historyczny.	☐	☐
Poglądy Bolesława Prusa i Elizy Orzeszkowej dotyczące oceny powstania styczniowego były zbieżne i wiązały się z ich osobistymi doświadczeniami.	☐	☐

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, w jaki sposób legenda powstania styczniowego ewoluowała w pokoleniu pozytywistów.

Tekst do ćwiczeń 3., 4. i 5.

” Adam Asnyk

W dwudziestopięcioletnią rocznicę powstania 1863 roku

(fragmenty)

Ruchliwe fale czasu nie zatarły
Twych krwawych śladów, o nieszczęścia roku!
Dotąd w swej grozie posępnej zamarły
Ciężysz nad nami – i z przeszłości mroku
Przez lat szeregi kroczysz, widmo blade,
Wlokąc za sobą, jak całun – zagładę.

Wieleż to razy ciebie przeklinano,
A z tobą marzeń zdrażliwych ponętę;
Za każdą świeżą z ręki wroga raną
Zawsze twe imię wracało przeklęte
I zamrażało żywsze serc porywy
Krzykiem zwątpienia i bojaźni mściwej.

Z twoich doświadczeń czerpano nauki
I niewolnicze wysławiano cnoty,
Gaszono skrzętnie święty żar – dopóki
Męskim zapalem tchnęła pierś heloty,
Sądząc, że lekiem najlepszym na rany
Jest gwałt polskiemu uczuciu zadany.

Za twoje grzechy Polskę z mieczem w dłoni
Z szat obnażono jak jawno grzesznicę
I urągano, że praw swoich broni,
I z ran szydzono, i plwano jej w lice,
I z czci ją chciano odrzeć do ostatka,
Jakby to była nie ich własna matka!

Wszystko to w spadku zostało po tobie:
Grzeszne ofiary i grzeszniejsza skrucha,
Bunt tych, co widząc malejące już ciało,
Śmieli doradzać samobójstwo ducha –
I więzy, które mocniej się nam wpiły,
I łzy palące... i wstyd... i mogiły...

A jednak pamięć obchodzimy twoją,
Jak ci, co dawno z niedolą zbratani,
Nieszczęściu w oczy spojrzeć się nie boją
I nawet z ciemnej wynoszą otchłani
Tę nieśmiertelną nadzieję, co z dała
Pracę pokoleń wiąże i utrwała.

My obchodzimy twą rocznicę smętną,
Bo dawnych zwycięstw święcić dziś nie śmiemy;

Niewolnik, hańby swej noszący piętno,
W rocznicę chwały ojców stoi niemy –
A tylko ta mu droga jest i święta,
W której sam skruszyć chciał krzywdzące pęta.

My obchodzimy w twym żałobnym święcie
Najbliższą z naszych dziejowych pamiątek
I rycerskiego rapsodu zamknięcie,
Tego rapsodu, co jak krwawy wątek
Przebiegał dziejów pogrobowych kartę,
Zbrojąc wciąż serca pokoleń uparte.

[...]

W twardej nieszczęścia urobione szkole,
Zrzekło się marzeń zdradliwych słodyczy;
Krępuje skrzydła młodości sokole,
W każdym porywie z siłami się liczy –
I wchodzi z prądem dziejowym w przymierza,
Biorąc w rachubę instynkt i moc zwierza.

Spragnione prawdy, za nią jedną goni,
Choćby nią miało zatruć czyste źródło,
Gdyż pragnie świeżej doszukać się broni,
Z którą by mogło przyszele staczać boje –
A w tej pogoni – stopą nieogłędną
Depcze wawrzyny, co na grobach więdną.

To pokolenie, milczące i smutne,
Daleko myślą od dawnych odeszło;

Oskarża serca miłością rozrzutne
I lekceważy ich zasługę przeszłą,
Nie wiedząc nawet, ile w niej się mieści
Wielkich poświęceń, cnoty i boleści.

Myśmy przez piękność, sercami odczuta,
W dobra i prawdy chcieli wejść krainę,
A oto kończym nasze dni pokutą,
Zbyt śmiałych lotów oplakując winę...
Nie może m jednak bez goryczy patrzeć,
Widząc, jak chcecie ślad przeszłości zatrzeć.

Lecz chociaż droga nasza się rozchodzi,
A chłód wasz lodem spada nam na serce –
My błogosławim wam, rycerze młodzi,
Narodowego długu spadkobiercę,
I na trud przyszłych, mozolnych wyzwoleń
Niesiem życzenia gasnących pokoleń.

Idźcie, jak światła przystoi czcicielom,
Oświecać drogi ludzkiego pochodu
Ku coraz wyższym i jaśniejszym celom!
Szukajcie prawdy dla swego narodu,
Ażeby przez nią osiąść mógł helota
Stracone piękno i dobro żywota.

Lecz wiedzcie: prawda, której wy szukacie,
Jest jak Proteusz kryjący się zdradnie,
Który wciąż swoje odmienia postacie,
Gdy śmiały nurek w głębi go napadnie,

I pokolenia ciekawych żeglarzy

Coraz to nową odpowiedzią darzy...

Źródło: Adam Asnyk, *W dwudziestopięcioletnią rocznicę powstania 1863 roku*. [źródło: <https://literat.ug.edu.pl/asnyk/085.htm>].

Ćwiczenie 3

Przeczytaj fragment utworu Adama Asnyka napisanego z okazji dwudziestej piątej rocznicy wybuchu powstania styczniowego. Sformułuj dwa argumenty, za pomocą których udowodnisz, że stosunek podmiotu lirycznego do powstania styczniowego jest ambiwalentny.

Ćwiczenie 4

Uporządkuj stwierdzenia oddające stosunek podmiotu lirycznego do młodego oraz starego pokolenia.

młode pokolenie

stare pokolenie

scjentyści

kontestatorzy

romantycy

rewolucjoniści

racjoniści

materialiści

utilitaryści

idealiści

realiści

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij znaczenie ostatniej zwrotki utworu Adama Asnyka *W dwudziestopięcioletnią rocznicę powstania 1863 roku*. Nie cytuj.

” Adam Asnyk

W dwudziestopięcioletnią rocznicę powstania 1863 roku

Lecz wiedzcie: prawda, której wy szukacie,
Jest jak Proteusz kryjący się zradnie,
Który wciąż swoje odmienia postacie,
Gdy śmiały nurek w głębi go napadnie,
I pokolenia ciekawych żeglarzy
Coraz to nową odpowiedzią darzy...

Źródło: Adam Asnyk, *W dwudziestopięcioletnią rocznicę powstania 1863 roku*. [źródło:
<https://literat.ug.edu.pl/asnyk/085.htm>].

Ćwiczenie 6

Przeczytaj wiersz Marii Konopnickiej *Zakończenie*. Wyjaśnij, jaką funkcję przypisuje podmiot liryczny „narodowym bojom”.

” Maria Konopnicka

Zakończenie

O, niech święcą się tve słowa,
Ty dzielny Litwinie!
— Jeszcze Polska nie zginęła,
I nigdy nie zginie!

Ta za wolność krew przelana,
Te trudy i boje,
To, Ojczyzno ukochana
Jest dziedzictwo twoje.

Z dziada ono i z pradziada
Na ojce, na syny,
Narodową schedą spada,
Pamiętnymi czyny!

O, wy boje narodowe,
Wyście naszą chwałą!
Wyście siewem tej przyszłości,
W którą idziem śmiało!

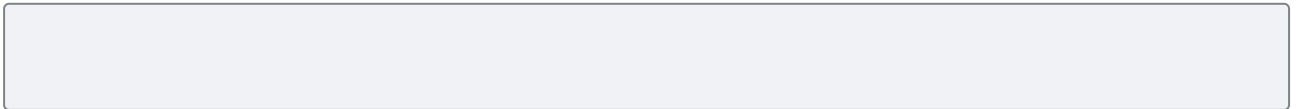
Każda grudka naszej ziemi
Chrzest już wzięła krwawy,
Wola, Grochów, Ostrołęka,
I mury Warszawy.

O, podnieśmy w górę czoła —
Serca wznieśmy czyste —
A gdy na nas kraj zawoła,
— Błogosław nam Chryste!

Święć się, święć się twoje słowo,
Dzielny ty Litwinie!
— Jeszcze Polska nie zginęła,
I nigdy nie zginie!

[Jan Sawa]

Źródło: Maria Konopnicka, *Zakończenie*, [w:] tejże, *Śpiewnik historyczny*, Warszawa 1979, s. 24.

Ćwiczenie 7

Przeczytaj fragment *Omyłki* Bolesława Prusa, w którym ma miejsce dyskusja pomiędzy dawnymi przyjaciółmi dotycząca ich stosunku do powstania. Napisz, jaka ocena zrywów narodowowyzwoleńczych wyłania się z tej rozmowy oraz w jaki sposób koresponduje ona z poglądami samego autora opowiadania.

” Bolesław Prus

Omyłka

(fragment)

— Służyliśmy razem, pamiętasz? Odznaczyliśmy się jednakowo...

A kiedy wyszliśmy z kraju, cierpiałem nędzę gorszą niż dziesięciu takich jak ty. Powiedzże teraz: na jakiej zasadzie ty robisz się moim spowiednikiem i obiecujesz mi odpuszczenie win?... Jakich?... Nazwij człowieka spomiędzy żywych czy umarłych, który by jedną łzę uronił z mego powodu?... Nie zważaj na tych świadków — dodał, wskazując na matkę i brata. Owszem, niech dowiedzą się, co myśleć o mnie... Nauczyciel wystąpił krok naprzód.

— Prawda — odparł — służyliśmy razem. Byłeś waleczny i zdolny. Ale na emigracji szatan cię opętał...

— No, i cóż zrobił ze mną ten szatan?

— Siateś niezgodę... osłabiałeś ducha...

— A tak — westchnął starzec. — Ja osłabiałem, ale za to wy umacnialiście go. Zaręczaliście, że pomogą Francuzi; ja twierdziłem, że nie pomogą. Czy pomogli?... Wierzyliście w ruch piętnastu milionów chłopów, a ja nie wierzyłem. Gdzież dzisiaj są te miliony?...

Dowodziliście, że rękami weźmiecie karabiny, a karabinami armaty, a ja was przekonywałem, że sto karabinów znaczy więcej aniżeli tysiąc gołych rąk. Zakrzyczeliście mnie. A teraz... masz odpowiedź!...

I wskazał krwawe piętna chustki, którą brat miał związane czoło.

Nauczyciel spuścił głowę. Matka przytulona do brata drżała, a mnie

zdawało się, że między dwoma starcami odbywa się jakiś wielki sąd.

— I to nazywa się zdradą? — mówił gość z uniesieniem. —

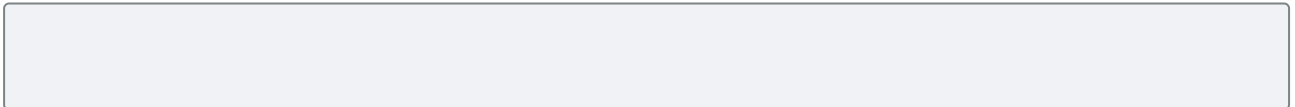
Wypowiadać swoje przekonania jest obowiązkiem obywatelskim

i dopiero wy zrobiliście z tego występki. Powiesz, że niezgadzenie się

z wolą ogółu psuje karność publiczną; ale czy to wy byliście ogółem?

Byliście partią i ja partią, a przecież ja was nie nazywałem zdrajcami.

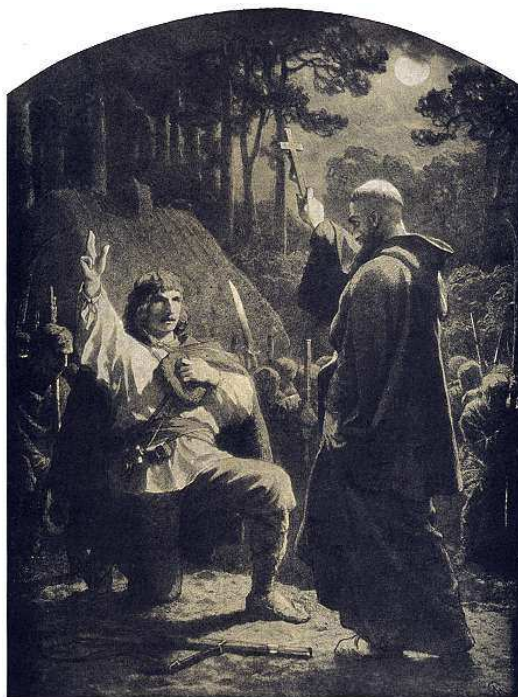
Źródło: Bolesław Prus, *Omyłka*, Warszawa 2001, s. 14.

Ćwiczenie 8

Przyjrzyj się rysunkom autorstwa Artura Grottgera z cyklu *Lithuania*. Wybierz spośród omówionych tekstów ten, który najlepiej koresponduje ze sposobem, w jaki malarz zaprezentował powstanie styczniowe. Uzasadnij swój wybór, formułując dwa argumenty.

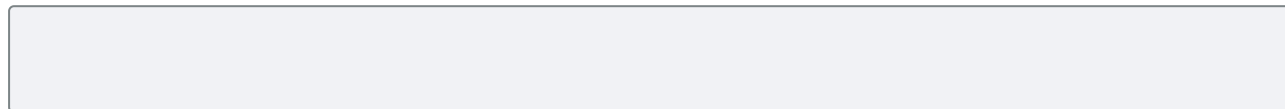
Artur Grottger, *Przystań* z cyklu *Lithuania*, 1864

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

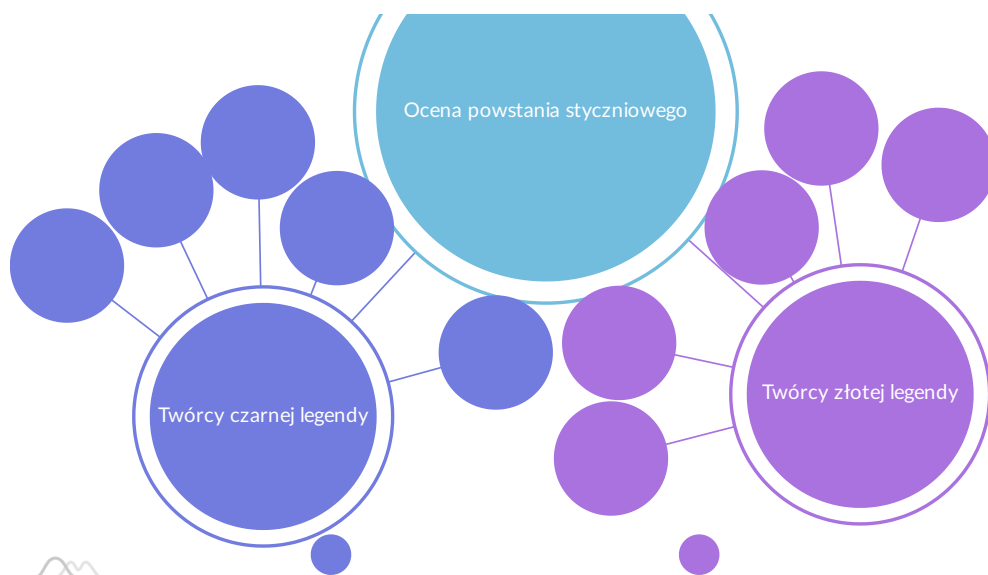
Artur Grottger, *Bój* z cyklu *Lithuania*, 1866

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 1

Stwórz podsumowującą mapę myśli, na której zaprezentujesz najważniejsze argumenty twórców czarnej oraz złotej legendy powstania styczniowego. Odwołaj się do tekstów przeczytanych w trakcie wykonywania poprzednich zadań.

Praca domowa

Zapoznaj się z wypowiedzią Michała Klimeckiego. Następnie ustosunkuj się do niej, formułując dwa argumenty, w których odniesiesz się do wybranych tekstów kultury pochodzących z różnych epok.

” Michał Klimecki

Nowe spojrzenie na polskie powstania narodowe

Wielkie narodowe powstania stworzyły sytuację, w której Polacy nie widzieli już przyszłości swojego narodu bez niepodległego państwa. Na powstania nie można patrzeć tylko i wyłącznie przez pryzmat olbrzymich strat, zniszczenia dorobku materialnego, pewnego przygnębienia, traumy narodowej. Trzeba na to patrzeć jak na wielkie dziedzictwo, które wychowuje kolejne pokolenia.

Źródło: Michał Klimecki, *Nowe spojrzenie na polskie powstania narodowe*, [w:] *Niepodległość i Pamięć*, 2015, s. 399.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: „Dyskusje rozgorzały nazajutrz po klęsce” – ocena powstania styczniowego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

3) rozpoznaje argumentacyjny charakter różnych konstrukcji składniowych i ich funkcje w tekście; wykorzystuje je w budowie własnych wypowiedzi;

4) rozumie rolę szyku wyrazów w zdaniu oraz określa rolę jego przekształceń w budowaniu znaczenia wypowiedzi.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły *nie* oraz partykuły *-bym*, *-byś*, *-by* z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń *-ji*, *-ii*, *-i*; zapisu przedrostków *roz-*, *bez-*, *wes-*, *wz-*, *ws-*; pisowni przyimków złożonych;

pisowni nosówek (*a, ę*) oraz połączeń *om, on, em, en*; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

- 1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;
- 3) rozumie i stosuje w tekstach retorycznych zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, pointa);
- 6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
- 2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;
- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;
- 10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;
- 11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

IV. Samokształcenie.

- 1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
- 2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz

wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

6) wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Zakres rozszerzony

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

4) rozróżnia grupę literacką i pokolenie literackie; rozpoznaje założenia programowe w utworach literackich różnych epok;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- poznaje przyczyny oraz konsekwencje wybuchu powstania styczniowego,
- wyjaśnia, jak zmieniała się ocena powstania styczniowego w literaturze polskiej,
- analizuje wybrane teksty literackie, zwracając uwagę na ocenę powstania przez poszczególnych autorów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- dyskusja;
- odwrócona klasa;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”, uczniowie powinni się skupić na okolicznościach wybuchu powstania i przyczynach jego klęski. Prezentacja powinna mieć formę skrótowego przypomnienia najważniejszych informacji historycznych, które będą stanowić kontekst dla rozważań podejmowanych podczas lekcji.

Faza wprowadzająca:

1. Lekcja rozpoczyna się od zarysowania kontekstu historycznego, uczniowie przedstawiają prezentację przygotowaną w domu. Na tablicy powstaje mapa myśli, której dwa główne pola to: okoliczności wybuchu powstania i przyczyny klęski powstania. Uczniowie notują mapę w zeszytach.
2. Podanie celu i tematu zajęć.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimediami.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Film”. Nauczyciel czyta polecenie: 1 i prosi uczniów, aby wykonali je w parach. Następnie wybrana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udziela też uczniom informacji zwrotnej.
2. Uczniowie wykonują także polecenie 2. z sekcji „Film”. Przedstawiają odpowiedzi, nauczyciel weryfikuje ich poprawność.
3. Nauczyciel odczytuje treść ćw. 1 z sekcji „Sprawdź się”; uczniowie decydują, które odpowiedzi są poprawne.
4. Prowadzący poleca, by uczniowie podzielili się na 4 grupy; każda z nich wykonuje inne ćwiczenie: gr. 1.: ćw. 3. i 5., gr. 2.: ćw. 6., gr. 3.: ćw. 7., gr. 4: ćw. 8. Następnie prezentują odpowiedzi i wspólnie pracują nad pol. 1.: twórz podsumowującą mapę myśli, na której zaprezentujesz najważniejsze argumenty twórców czarnej oraz złotej legendy powstania styczniowego. Odwołaj się do tekstów przeczytanych w trakcie wykonywania poprzednich zadań.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zawiesza na tablicy dwa plakaty z narysowanym koszem i walizką. Rozdaje uczniom po dwie karteczki samoprzylepne. Prosi, aby uczniowie zapisali na jednej z nich, przemyślenia, które zabiorą z sobą po zajęciach; na drugiej to, czego nie akceptują. Jedna osoba odczytuje zapisy przy walizce i koszu

Praca domowa:

1. Praca domowa z e-materiału.

Materiały pomocnicze:

- Witold Bobiński, *Konteksty kulturowe w dydaktyce literatury*, w: *Polonista w szkole*, pod red. Anny Janus-Sitarz, Kraków 2004.
- Janina Kulczycka-Saloni, *Pozytywizm*, Warszawa 1971.
- Michał Klimecki, *Nowe spojrzenie na polskie powstania narodowe*, Warszawa 2015.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Film” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.